

DE POPULISTISCHE ZEITGEIST IN WEST-EUROPA¹

SARAH L. DE LANGE

Het populisme is sinds het begin van de jaren 80 bezig aan een opmars in West-Europa. Radicaal rechts populistische en sociaal-populistische partijen weten steeds grotere groepen kiezers te verleiden en worden daarmee steeds invloedrijker. Volgens de Nederlandse politicoloog Cas Mudde (2004: 542) is het populisme tegenwoordig dermate prominent aanwezig in West-Europese democratieën dat er sprake is van een populistische tijdgeest. Hij stelt dat 'today populist discourse has become mainstream in the politics of western democracies'. De opkomst van populistische partijen en het ontstaan van een populistische tijdgeest is door veel commentatoren en wetenschappers met kritische blik gevolgd. Velen signaleren een spanning tussen de agenda van populistische partijen aan de ene en de rechtstatelijke principes die ten grondslag liggen aan het Westerse democratiemodel aan de andere kant. Deze spanning hoeft geen probleem te zijn wanneer het populistische gedachtegoed beperkt blijft tot de invloedssfeer van een aantal politieke buitenstaanders. Het is een ander verhaal als het populistische discours ook wordt overgenomen door de gevestigde politieke partijen en hierdoor 'mainstream' wordt (Mény en Surel 2002: 19). Als populistische argumenten inderdaad steeds meer deel zijn gaan uitmaken van het discours van gevestigde partijen, kunnen West-Europese democratieën onder druk komen te staan. Het zijn dan immers niet meer alleen de ideeën van de uitdagers van het politieke establishment die op gespannen voet staan met enkele van de kernwaarden van de liberale democratie (minderheidsrechten, scheiding der machten). Ook de gevestigde partijen staan dan steeds negatiever tegenover deze waarden. Het is daarom belangrijk om te onderzoeken of er in West-Europa inderdaad sprake is van een populistische tijdgeest.

Om te kunnen bepalen of er sprake is van een populistische tijdgeest is het noodzakelijk eerst vast te stellen welke politieke partijen als populistisch gekwalificeerd kunnen worden. Dit is geen eenvoudige exercitie, omdat, ondanks dat de term populisme vrij gangbaar is in het dagelijks en academisch taalgebruik, er nauwelijks overeenstemming bestaat over hoe het begrip gedefinieerd dient te worden. In 1969 deden Ionescu en Gellner een eerste poging om een algemeen geaccepteerde definitie van het begrip te ontwikkelen. De auteurs kwamen echter al spoedig tot de conclusie dat de ongrijpbaarheid van het concept een dergelijke definitie in de weg stond. Helaas is nog steeds geen consensus bereikt over wat de term populisme nu precies betekent. In de literatuur worden verschillende definities gehanteerd. Canovan (1999: 3) omschrijft populisme bijvoorbeeld als 'an appeal to 'the people' against both the established structure of power and the dominant ideas and values of society', terwijl Mudde (2004: 543) populisme definieert als 'an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, 'the pure people' versus 'the corrupt elite', and which argues that politics should be an expression of the *volonté générale* (general will) of the people'. Albertazzi and McDonnell (2008: 3) borduren op deze definitie voort wanneer zij stellen dat populisme 'an ideology which pits a virtuous and homogeneous people against a set of elites and dangerous 'others' who are together depicted as depriving (or attempting to deprive) the sovereign people of their rights, values, prosperity, identity, and voice' is.

---

¹ Deze tekst is grotendeels gebaseerd op bevindingen die worden gepresenteerd in De Lange en Rooduijn (2011).

Deze drie definities hebben met elkaar gemeen dat zij populisme als een partiële ideologie zien, aangezien het populisme geen omschrijving van het goede leven bevat of een set antwoorden op maatschappelijke vraagstukken biedt. Populisme richt zich slechts op één aspect van de samenleving, namelijk op de relatie tussen burger en politiek. De populistische ideologie draait om de antagonistische relaties tussen drie groepen: het 'volk', de 'elite' en 'gevaarlijke anderen'. Iedere groep is een politiek construct dat inhoud krijgt door antagonistische relaties met de andere twee groepen (Panizza 2005: 3). De groepen zelf worden als homogene entiteiten gezien. Het 'wij/zij' denken speelt een rol van doorslaggevende betekenis in het populisme. De populistische ideologie maakt namelijk gebruik van het idee van een bedreigende *externe* heterogeniteit om een gevoel van *interne* homogeniteit te creëren (Panizza 2005: 17). In zekere zin leggen populistten dus meer nadruk op wie *niet* tot het volk behoort, dan op wie daar *wel* deel van uitmaakt.

Zoals hierboven werd gesteld is het populisme, in tegenstelling tot het conservatisme, het liberalisme, of het socialisme, geen volledige ideologie. Populisme kan beter gezien worden als een partiële ideologie, die alleen kan bestaan bij gratie van één of meerdere (elementen van) klassieke ideologieën. Om deze reden komt het populisme zowel ter linkerkant als ter rechterkant van het politieke spectrum voor. Op links verbindt het populisme zich doorgaans met het socialisme, zoals te zien valt in de manifestos van sociaal-populistische partijen als de SP, terwijl het populisme op rechts samengaat met het autoritarisme en het nativisme (een combinatie van nationalisme en xenofobie), zoals naar voren komt in de programma's van radicaal rechts populistische partijen als de CD, LPF, en PVV.

Het succes van radicaal rechts populistische partijen is de laatste drie decennia sterk toegenomen. Voor de eeuwwisseling waren radicaal rechts populistische partijen alleen vertegenwoordigd in landen die een sterke nationalistische subcultuur kennen en die in het verleden ook met neofascistische of neonazistische bewegingen te maken kregen, zoals België, Frankrijk, Italië, en Oostenrijk. Op het moment van schrijven is het aantal radicaal rechts populistische partijen sterk toegenomen en zijn zij ook vertegenwoordigd in landen die eerder niet of in veel mindere mate met dit fenomeen te kampen hadden, zoals Denemarken, Finland, Nederland, Zweden en Zwitserland (zie tabel 1). Bovendien is de aanhang voor radicaal rechts populistische partijen de laatste jaren snel gegroeid, met name in Noorwegen, Oostenrijk en Zwitserland, waar meer dan één op de vijf kiezers op deze partijen stemt.

Tabel 1

Het succes van radicaal rechts populistische partijen in West-Europa

Land	Radicaal rechts populistische partij	Meest recente	Resultaat
		verkiezingen	
België	Vlaams Belang	2010	7,7%
Denemarken	Dansk Folkeparti	2007	13,9%
Finland	Perussuomalaiset	2011	19,0%
Italië	Lega Nord	2008	8,3%
Nederland	Partij voor de Vrijheid	2010	15,5%
Noorwegen	Fremskrittspartiet	2009	22,9%
Oostenrijk	Bündnis Zukunft Österreich	2008	10,7%
	Freiheitliche Partei Österreichs	2008	17,5%
Zweden	Sverigedemokraterna	2010	5,7%
Zwitserland	Schweizerische Volkspartei	2007	29,0%

De groei van sociaal-populistische partijen heeft zich de afgelopen jaren op minder spectaculaire wijze ontwikkeld. Sociaal-populistische partijen zijn in slechts drie nationale parlementen vertegenwoordigd (zie tabel 2) en deze partijen weten zich doorgaans gesteund door zo'n 10 procent van de kiezers.

Tabel 2

Het succes van sociaal populistische partijen in West-Europa

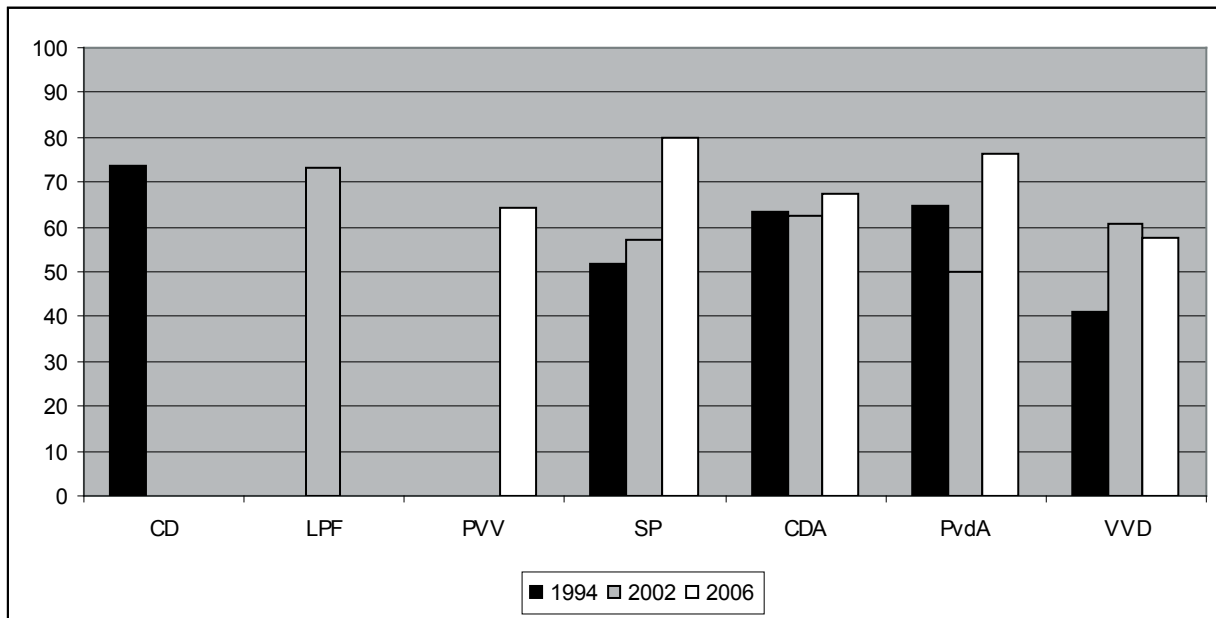
Land	Sociaal populistische partij	Meest recente	Resultaat
		verkiezingen	
Duitsland	Die Linke	2009	11,9%
Ierland	Sinn Fein	2011	9,9%
Nederland	Socialistische Partij	2009	9,9%

Natuurlijk gaat het electorale succes van radicaal rechts populistische en sociaal-populistische partijen ten koste van gevestigde partijen. Christendemocratische en liberale partijen hebben de afgelopen jaren grote aantallen zetels verloren aan radicaal rechts populistische partijen, terwijl sociaaldemocratische partijen de electorale consequenties van de opkomst van sociaal-populistische partijen hebben ervaren. Het is de vraag hoe deze gevestigde partijen reageren op de onstuimige groei van deze twee types populistische partijen. Een van de mogelijke reacties is dat zij proberen populistische partijen de electorale wind uit de zeilen te nemen door zelf populistisch te worden. Vergelijkend onderzoek in Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Nederland toont aan dat dit maar in zeer beperkte mate het geval is. Gevestigde partijen zijn de laatste jaren wel populairder geworden, maar niet populistischer. Zij proberen de kiezer wel direct aan te spreken en te laten zien dat zich bewust zijn van wat er leeft in de samenleving, maar laten zich niet of nauwelijks kritisch uit over het establishment (zie figuur 1 en 2 voor Nederlandse resultaten). Uiteraard is het niet verrassend dat gevestigde partijen nauwelijks

gebruik maken van anti-establishment retoriek. Gezien het feit dat deze partijen jaren lang de lakens in nationale parlementen en regeringen hebben uitgedeeld is het voor hen extreem moeilijk om een geloofwaardig anti-establishment discours te formuleren.

Figuur 1

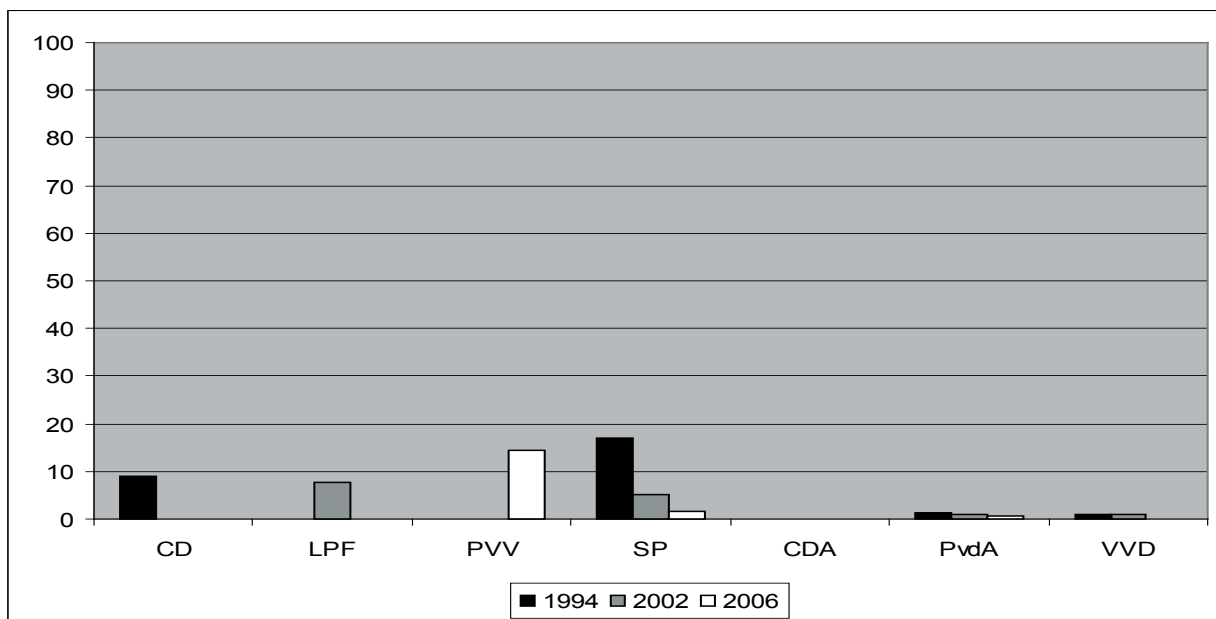
Percentage referenties aan het volk in verkiezingsprogramma's van Nederlandse partijen

Bron: De Lange en Rooduijn 2011

Figuur 2

Percentage referenties aan anti-establishment kritiek in de verkiezingsprogramma's van Nederlandse partijen

Bron: De Lange en Rooduijn 2011

Het is dus te kort door de bocht om te spreken van een populistische tijdgeest in West-Europa. De aanhang van radicaal rechts populistische en sociaal-populistische partijen groeit gestaag, maar dit heeft niet tot gevolg dat gevestigde partijen met het populistische virus besmet raken. Hoewel er een spanning bestaat tussen de ideologie van populistische partijen en de rechtstatelijke principes die ten grondslag liggen aan het West-Europese democratiemodel, is de populistische ideologie niet in die mate verspreid dat West-Europese democratieën onder druk staan. De ontwikkeling van de SP, die steeds minder gebruik maakt van een anti-establishment discours, suggereert bovendien dat populistische partijen na verloop van tijd hun wilde haren verliezen en hun discours matigen. Als dit daadwerkelijk het geval is, bevestigt dit dat West-Europese democratieën een sterk absorberend vermogen hebben en niet direct bedreigd worden door de opkomst van populistische partijen.

Literatuurlijst

- Albertazzi, D. en D. McDonnell (2008) 'Introduction: The sceptre and the spectre' in D. Albertazzi en D. McDonnell (red.) *Twenty-First Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*. Londen: Palgrave, blz. 1-11.
- Canovan, M. (1999) 'Trust the people! Populism and the two faces of democracy', *Political Studies* 47(1): 2-16.
- De Lange, S.L. en M. Rooduijn (2011) 'Een populistische tijdgeest in Nederland? Een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen' in R. Andeweg en J. Thomassen (red.) *Democratie Doorgelicht: Het Functioneren van de Nederlandse Democratie*. Leiden: Leiden University Press, blz. 319-334.
- Ionescu, G. en E. Gellner (red.) (1969) *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. Londen: Widenfeld and Nicolson.
- Mény, Y. en Y. Surel (2002) 'The constitutive ambiguity of populism' in Y. Mény en Y. Surel (red.) *Democracies and the Populist Challenge*. Londen: Palgrave, blz. 1-21.
- Mudde, C. (2004) 'The populist Zeitgeist', *Government and Opposition* 39(4): 542-563.
- Mudde, C. (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Panizza, F. (2005) 'Introduction: Populism and the mirror of democracy' in F. Panizza (red.) *Populism and the Mirror of Democracy*. Londen: Verso, blz. 1-31.